

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOSRPSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
ZAGREB, LISTOPAD 1968. GODIŠTE XVI

O PRAKTIČNOM I PRAVNOM POLOŽAJU VARIJANATA

24. lipnja o. g. u Saveznoj konferenciji SSRNJ, Sekciji za međurepubličku suradnju i međunacionalne odnose održana je rasprava o pravnoj i praktičnoj ravnopravnosti jezika i pisama jugoslavenskih naroda. Raspravljalo se na osnovi izradaka koje su u pretežnoj većini izradile ustanove i pojedinci iz SR Slovenije. Najznačajniji je među njima tekst s naslovom »O ravnopravnosti jezika i pisama naroda Jugoslavije u radu saveznih organa«, a pripremila ga je Republička konferencija SSRN Slovenije. Izradak počinje s načelnim postavkama:

»... Dosledno primenjivanje ustavnog načela o ravnopravnosti jezika pretpostavka je ostvarivanja samoupravnih prava svakog radnog čoveka.«

»Ravnopravnost jezika i pisama naroda Jugoslavije izraz je i bitan konstitutivni element socijalističke federativne zajednice naroda i radnih ljudi Jugoslavije. Narodi Jugoslavije, polazeći od prava svakog naroda na samoopredeljenje, na osnovu dubokih, trajnih, zajedničkih životnih interesa, na osnovu bratstva i jedinstva stvorenog u narodnooslobodilačkoj borbi, na osnovu naprednih društveno-ekonomskih, političkih, kulturnih i duhovnih težnji i kretanja radnih ljudi u pravcu izgradnje socijalističkih društvenih odnosa – udružili su se u Federaciju koja predstavlja zajednicu slobodnih, ravnopravnih i samostalnih naroda.

Politika i društvena praksa – da narodi i radni ljudi u Federaciji ostvaruju svoja suverena prava koja su izraz zajedničkih interesa, mora da važi i za pitanje ravnopravnosti jezika i pisama.«

Polazeći od tako jasnih osnovnih postavki svoj su prilog raspravljanju dali i predstavnici iz SR Hrvatske, docenti Filozofskog fakulteta u Zagrebu dr Milan Moguš, dr Krunoslav Pranjić i dr Zdravko Malić. Njihov je prilog neobično značajan u tome što su naglasili: kad su posrijedi varijante hrvatsko-srpskoga književnog jezika, važno je razlikovati dva gledišta, lingvističko s jedne strane i praktičko, političko, pravno i ustavno s druge. S ovoga drugoga gledišta varijante moraju imati status punopravnih jezika jer se tek tako može u praksi ostvariti istinska ravnopravnost svih jezika jugoslavenskih naroda. Ovdje donosimo njihove autorizirane tekstove.

VARIJANTE PRELAZE OKVIRE PUKE KOMUNIKATIVNOSTI

Milan Moguš

U uvodnom se dijelu elaborata pod naslovom »O ravnopravnosti jezika i pisama naroda Jugoslavije u radu saveznih organa« (u daljnjem tekstu: RJ) s pravom konstatira da je ravnopravnost jezika i pisama naroda Jugoslavije »bitan konstitutivni elemenat socijalističke federativne zajednice naroda i rad-

nih ljudi Jugoslavije«. »Narodi Jugoslavije, polazeći od prava svakoga naroda na samoopredjeljenje, na osnovu dubokih, trajnih, zajedničkih životnih interesa, na osnovu bratstva i jedinstva stvorenog u narodnooslobodilačkoj borbi, na osnovu naprednih društveno-ekonomskih, političkih, kulturnih i duhovnih težnji i kretanja radnih ljudi u pravcu izgradnje socijalističkih društvenih odnosa – udružili su se u Federaciju koja predstavlja zajednicu slobodnih, ravnopravnih i samostalnih naroda« (RJ, str. 3). Ta suverena narodna prava moraju da vrijede i kad se radi o ravnopravnosti jezika i pisama. Istina, neka pitanja – navodi se u elaboratu – »nisu dosledno rešena«, a i njihova praktična obradba »očito nije zadovoljavala u poređenju sa naporima i dostignućima na drugim područjima našeg života« (RJ, 4). Zato je potrebno uložiti svjestan napor da se osigura jezična ravnopravnost jer je i ona »suštinski elemenat pobjede samoupravnih načela, a protiv konzervativnih težnji etatizma i birokratizma« (RJ, 5). U tom smislu, u smislu ulaganja svjesnog napora shvaćam i nedavne izjave centralnih komiteta SK Hrvatske (Vjesnik, 22. XII 1967.), Srbije (Vjesnik, 30. XII 1967.) i Bosne i Hercegovine (Vjesnik 20. III 1968.).

Za Slovence i Makedonce – kaže se dalje u spomenutom elaboratu – »nacionalni je jezik od posebnog značaja« jer je on za oba naroda »izrazito politička, egzistencijalna kategorija koja daleko prelazi značaj sredstva za sporazumevanje« (RJ, 5). Držim ipak da nacionalni jezik nema posebnog značenja samo za Slovence i Makedonce, nego da je on »izrazito politička, egzistencijalna kategorija« za *sve* jugoslavenske narode, dakle i za Hrvate. Ako pođemo od osnovne premise, znanstveno utvrđene, da su se na jednoj jezičnoj osnovici razvile dvije varijante (srpska i hrvatska), onda hrvatska varijanta sa svojom kulturološkom i terminološkom individualnošću, izgrađivana stoljećima od Bašćanske ploče do danas, predstavlja za Hrvate i političku i egzistencijalnu kategoriju neotuđivo ugrađenu u narodno biće. Tako gledano, ne bismo smjeli promatrati varijante samo kao sredstvo za sporazumijevanje jer one, kao i ostali jugoslavenski jezici, prelaze okvire puke komunikativnosti. A iz toga slijedi da bismo se prema varijantama morali odnositi s puno poštovanja i osigurati im sva ona *prava* koja imaju jezici naroda Jugoslavije. Jer, svaka varijanta u času ostvarenja (tj. kad se njome govori ili piše) ne ostvaruje se *subjektivno* kao varijanta nego kao jezik, bez obzira na *objektivno* zajedničko ishodište i jedinstvenu bazu. Varijanta dakle u času svoje realizacije vrši funkciju jezika, vlada se kao jezik. Otuda i zahtjev da se po principu funkcionalnosti *pravno* i ravnopravno obje varijante tretiraju kao jezici. Kao što bi privilegij jednog jezika (»državnog jezika«) značio povredu prava jednakosti i ravnopravnosti u federaciji, isto bi tako i privilegij jedne varijante (»državne varijante«) značio ignoriranje kulturnih vrijednosti onih naroda ili onog naroda čija varijanta ne bi bila »državna«, jer su ti narodi (ili narod), na osnovi svoga prava na samoopredjeljenje, stavili na raspolaganje federativnoj zajednici sve one vrednote koje su na njihovoj (ili njegovoj) varijanti ostva-

rene, koje se ostvaruju i koje će se ostvarivati. Prema tome, ravnopravnost i jezika i varijantâ otvara put obogaćivanju zajednice: neravnopravnost znači siromašenje.

Dakako, i sama se ravnopravnost ne može ostvariti ako nema povjerenja. Povjerenje je uzajamno: prvo, da se jedan jezik ili jedna varijanta neće nametnuti drugima i, drugo, da jedan jezik ili jedna varijanta neće zbog svoje posebnosti stvoriti nekakav samoživ svijet za sebe, negirajući u krajnjoj liniji i one jezične veze koje između jugoslavenskih jezika ili varijanata zaista postoje. I jedan i drugi aspekt iznevjerenosti povjerenja bio bi štetan. Prvi bi aspekt bio štetan jer bi negirao postojeći jezični pluralizam i doveo do majorizacije koja, doduše, za favorizirani jezik ili varijantu može biti dobitak, ali bi taj dobitak – u usporedbi s onim bogatstvom koje se dobiva kad se radi na svim jezičnim ili varijantnim »razbojima« – značio za zajednicu kao cjelinu golem gubitak. Drugi bi aspekt bio štetan i za zajednicu, jer je samoživost tumor na zajedničkom tijelu, i za onaj jezik ili varijantu koja bi se zatvorila u sebe jer bi vodio samouništenju. Problem je, očito, složen, njegov je raspon velik: od asimilatorske opasnosti do rezanja grane na kojoj se sjedi. Ali nije velika mudrost utvrditi krajne tačke ove složenosti koja se kreće od štetne privilegiranosti do štetne dezintegracije; mnogo je teže regulirati odnose unutar zadane klavijature nastojeći da nam u sazvučju nikada ne ustrêba ni jedna ni druga krajnja tipka.

Međutim, složenost problema ne smije biti zapreka rješavanju. Tradicija je jugoslavenskih naroda da – kad su združeni u ravnopravnoj zajednici – mogu pozitivno riješiti i najsloženije probleme. Ako se složimo u tome da je na današnjem stupnju razvoja narodni jezik »izrazito politička, egzistencijalna kategorija«, onda svako pojednostavnjivanje u smislu »pa mi se razumijemo« ili »sve je to jednako« znači površinski pristup. Kvalitativno bi rješavanje moralo povezivati pitanje ravnopravnosti jezika s pitanjem našeg političkog sistema koji je usmjeren tako da osigurava opstanak »svih i svakog naroda ove federacije kao izvora zajedničkog blagostanja« (RJ, 9). Zato rješavanje ravnopravnosti jezika nije nikakvo periferno pitanje nego dubinsko, egzistencijalno. Otuda i zahtjev za ozbiljnošću, odmjerenošću, pravednošću i dosljednošću. Ako problem ravnopravnosti jezika prebacimo na sporedan kolosijek, rješavat ćemo ga najčešće administrativno. A administracija je – skupa. Tu odmah iskrsava opasnost da zbog »štednje« počnemo odugovlačiti. Doduše, ostvarenje pune ravnopravnosti jezika i varijanata – provede li se ono dosljedno ne samo u radu svih saveznih organa, kako se zahtijeva u elaboratima, nego i drugdje – također jest skupo. Ali sada dileme o štednji nema jer je pristup drugačiji. Naime, ako su jezici i varijante samo sredstvo za sporazumijevanje, i to za sporazumijevanje u ovome času, onda u krajnjoj liniji možemo odabrati jedan jezik ili jednu varijantu jer je to ekonomski najjeftinije, a administrativno najjednostavnije. Ali ako jezici ili varijante nisu samo trenutačno komunika-

tivno sredstvo nego i egzistencijalna kategorija pojedinog naroda. onda nema tih novaca koje ne bi trebalo žrtvovati da se osigura puna ravnopravnost jezika i varijanata. Stvarna, a ne formalna ravnopravnost jest skupa. ali je prijeko potrebna. To treba otvoreno reći.

ZAKONSKI PRIJEDLOG: ČETIRI JEZIKA

Krunoslav Pranjić

Sve što sam o multipleksnoj problematici u navedenom konzultativno-debatnom sastanku rekao – pokušat ću što doslovnije, vjerno sada napisмено formulirati; dodavat ću tek tu i tamo, i to vizualno zgradama naznačiti – dodavati ono što rekao i nisam, ali što misao mojega izgovorenoga priloga ni u čemu ne mijenja već mu je samo dodavanje komplementarno. A rekao sam:

– Tekstovi što su ih pripremili slovenski drugovi, smatram, rađeni su toliko kompleksno i kompletno da im komplimentirati ne treba; no dosadašnji komentari i poneke negativne kritičke, digresivne, objekcije (s ove skupštinske govornice) ponukale su me da im, tim tekstovima, ipak komplimentiram. Na mene su oni, ovi tekstovi, ostavili temeljan dojam da su koncepcijski, da su inspiracijski nadasve, eminentno socijalistični. A to zaslužuje da bude istaknuto. Kad kažem socijalistični, onda mislim da je u njima s pravom (sada svjesno dodajem: i dostojno nasljedovanja) jugoslavenski samoupravljački socijalizam koncipiran pluralistički, a ne monistički; da ti tekstovi (s aspekta problematike koju razrađuju) afirmiraju *princip jedinstva u raznolikosti*, jedinstva *jugoslavenskog* u raznolikosti odista ravnopravnih nacionalnih (jezičnih) jugoslavenskih posebnosti.

Prihvaćam rezolutni stav tih tekstova da *Jugoslaviji ne treba svega jedan državni jezik*.

Ne prihvaćam ovdje izrečenu žaobu da je pogreška što u svim ovim poslovima nisu više konzultirani lingvisti »kao prvi najpozvaniji stručnjaci« za probleme o kojima je riječ. Sâm sam lingvist, ali se s ovoga mjesta, budući lingvist, rado diskvalificiram za raspravu jer pitanje o ravnopravnosti jezika jugoslavenskih naroda (i jezika na kojima bi se organi Federacije imali obraćati republikama) ni u kom slučaju *nije pitanje lingvističko* (niti je znanstveno); to je pitanje prije svega *političko-juridičko (konstitucionalno)*. Zato sada, i to veoma rado, i ne govorim kao lingvist nego kao član Socijalističkog saveza pozvan da nešto kaže (a lingvist je tek po slučaju, i to je ovdje irelevantno).

Da su, kojim slučajem – a dobro je da nisu – lingvisti bili više konzultirani, uvjeren sam: do ovih, ili do ovakvih tekstova teško da bismo došli. Jer: bilo bi tada (možda: divnih, uzorno učenih) lingvističkih ekspertiza, ali još bi više bilo (što beskonačnih, što zakrabiljenih, dakle neznanstvenih) lingvističkih **n a t e g a**.